

Tradicionalni in sodobni odnosi človeka do gora na primeru Andov

IZVLEČEK

Andske gore so imele vseskozi številne pomene za tamkajšnje prebivalce. So njihov življenjski in gospodarski prostor, posebno vlogo so imele tudi v njihovih verskih prepričanjih, ki so bila tesno prepletena z gorami. Sodobni odnosi do andskih gora so mešanica sodobnih pogledov in starodavnih tradicij. Gospodarstvo še zmeraj v veliki meri temelji na tradicionalnem kmetijstvu; obenem so nove priložnosti povezane s povsem novimi dejavnostmi, na primer turizmom. Na drugi strani so gore ohranile pomembno kulturno vlogo, hkrati pa naraščata njihova prostočasna vloga kot tudi zavedanje o pomenu ohranitve okolja.

Ključne besede: gore, Andi, Južna Amerika, odnos do gora, turizem.

ABSTRACT

Traditional and Contemporary Attitudes of Man toward Mountains: The Case of the Andes

In the history, the Andean Mountains have had many meanings for the Andean people, since they were their living and economic space. They also played a religious role, closely intertwined with mountain landscape.

Present-day attitudes toward Andean mountains are a mixture of modern worldviews and ancient traditions.

Economic use is still to a large extent based on traditional agriculture; simultaneously new economic opportunities are related to new activities, e.g. tourism. On the other hand, mountains preserve important place in culture, while their leisure role is increasing as well as awareness of the importance of preservation of Andean environment.

Key words: mountains, Andes, South America, attitude toward mountains, tourism.

Svetovni obseg gorskih območij posamezni viri ocenjujejo različno. Smet-hurst (2000) navaja, da naj bi gorska območja v globalnih okvirih zavzemala okrog petino, po Kaposu in sodelavcih (2000, 8) pa četrtno (24,3 %) kopnega sveta. Pri opredeljevanju gorskih območij so avtorji uporabljali različne kriterije, ki zajemajo nadmorsko višino, strmino, relativno višinsko razliko in podobno. Do razlik med ocenami prihaja v veliki meri prav zaradi razlik med uporabljenimi kriteriji. Ne glede na ugotovljen obseg gorskega sveta gre v vsakem primeru za zelo pomemben, a vendarle izrazito skromen del zemeljskega površja, ki ima številne posebne značilnosti. Med njimi so tudi takšne, ki jih ni mogoče natančno kvantitativno zajeti, a so z vidika človekovega doje-manja in doživljanja gora vseeno pomembne. Ameriški geograf Peattie (1936, 3) je tako predlagal naslednje subjektivne kriterije za opredelitev gora: bile naj bi impresivne, imele naj bi svoje mesto v domišljiji ljudi, ki živijo pod njimi, imele naj bi »individualnost«. Takšna opredelitev opozarja, da lahko gore s svojimi fizičnogeografskimi značilnostmi na različne načine učinkujejo na ljudi.

Gore so že tradicionalno imele številne pomene za ljudstva, katerih pripadniki so živeli v njihovi bližini, kar velja tudi še v sodobnosti. Gore so tako življenjski (na gorskih območjih naj bi živele od 10 do 12 % svetovnega prebivalstva; Gardner, Rhoades in Stadel 2013, 268) in gospodarski prostor. V več primerih so tudi nacionalni simbol in jih zato najdemo v grbih različnih držav, na primer Slovenije (Triglav), Ekvadorja (Chimborazo), Nepala (Mount Everest) ... V nekaterih primerih se v grbih pojavljajo posamezna gorovja, ne zgolj ena sama, še posebej izstopajoča gora (tako je na primer v grbu Alžirije gorovje Atlas), ali pa gore kar na splošno (na primer v grbu Kirgizistana). Gore so imele velik pomen (in ga deloma še imajo) tudi v verovanju različnih ljudstev ali skupnosti. Tako s številnih območij po svetu poznamo primere, ko so veljale za bivališče bogov oziroma entitet s posebnimi močmi, dojemali pa so jih celo kot fizično manifestacijo božanstev.

Avtor besedila in fotografij:

DEJAN CIGALE, dr. geografije
 Oddelek za geografijo Filozofske
 fakultete Univerze v Ljubljani,
 Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
 E-pošta: dejan.cigale@ff.uni-lj.si

COBISS 1.03 kratek znanstveni prispevek

V gorah so ključni vodni viri, v katerih so ljudstva prepoznavala vire življenja in rodovitnosti. Gore so bile zavetje pred sovražnimi napadi, marsikod pa zagotavljale tudi hladnejše, prijaznejše podnebje v primerjavi z vročimi nižavji pod njimi (Bernbaum in Price 2013). Na prebivalce območij v bližini gora so naredili močan vtis viharji, plazovi, izbruhi ognjenikov in drugi izrazi moči naravnih sil. Poleg tega so bile gore na različne načine povezane z vremenom. Vse to je vodilo k njihovemu čaščenju, ki se nadaljuje v sodobni čas in družbe, od Andov do Himalaje (Bernbaum in Price 2013).

Gore so igrale in še vedno igrajo pomembno vlogo v religiji in kulturi prvotnih prebivalcev Severne Amerike. Tako na primer Hopiji častijo San Francisco Peaks v Arizoni kot bivališče dežnih božanstev (Glowacka, Washburn in Richland 2009; Bernbaum in Price 2013). Vulkanski vrhovi v Kaskadnem gorovju so navdihnili številne mite in legende (Bernbaum in Price 2013). Tudi v Bibliji

imajo nekatere gore pomembno vlogo (Ararat, Sinaj ...). Tovrstni primeri so poznani tudi v evropskem prostoru (Ceruti 2011a; Bernbaum in Price 2013). Starogrška mitologija je poznala goro Olimp kot bivališče bogov, Parnas kot bivališče muz ... Številne podobne primere je mogoče najti v Aziji (na primer Wong, McIntosh in Ryan 2013; Shen s sodelavci 2015).

Dobro znana je religiozna vloga gora na območju Andov, kjer so nekateri najvišji gorski vrhovi postali prizorišča verskih obredov, tudi žrtvovanj, zato so tudi najvišja arheološka najdišča na svetu (Reinhard 1985). Gore pa so imele pomembno vlogo tudi v

verovanjih, kulturi in vsakodnevnem življenju andskih prebivalcev. Pri spevek obravnava predvsem odnos prebivalcev Andov do gora, zlasti tiste vidike, ki niso omejeni zgolj na neposredno materialno rabo gora. Pri tem bo pozornost namenjena tako preteklim pogledom na gore oziroma tradicionalnemu odnosu do njih, kot tudi temu, kakšna je njihova tovrstna vloga (tudi prostorsko) kot relevanten dejavnik v sodobnosti.

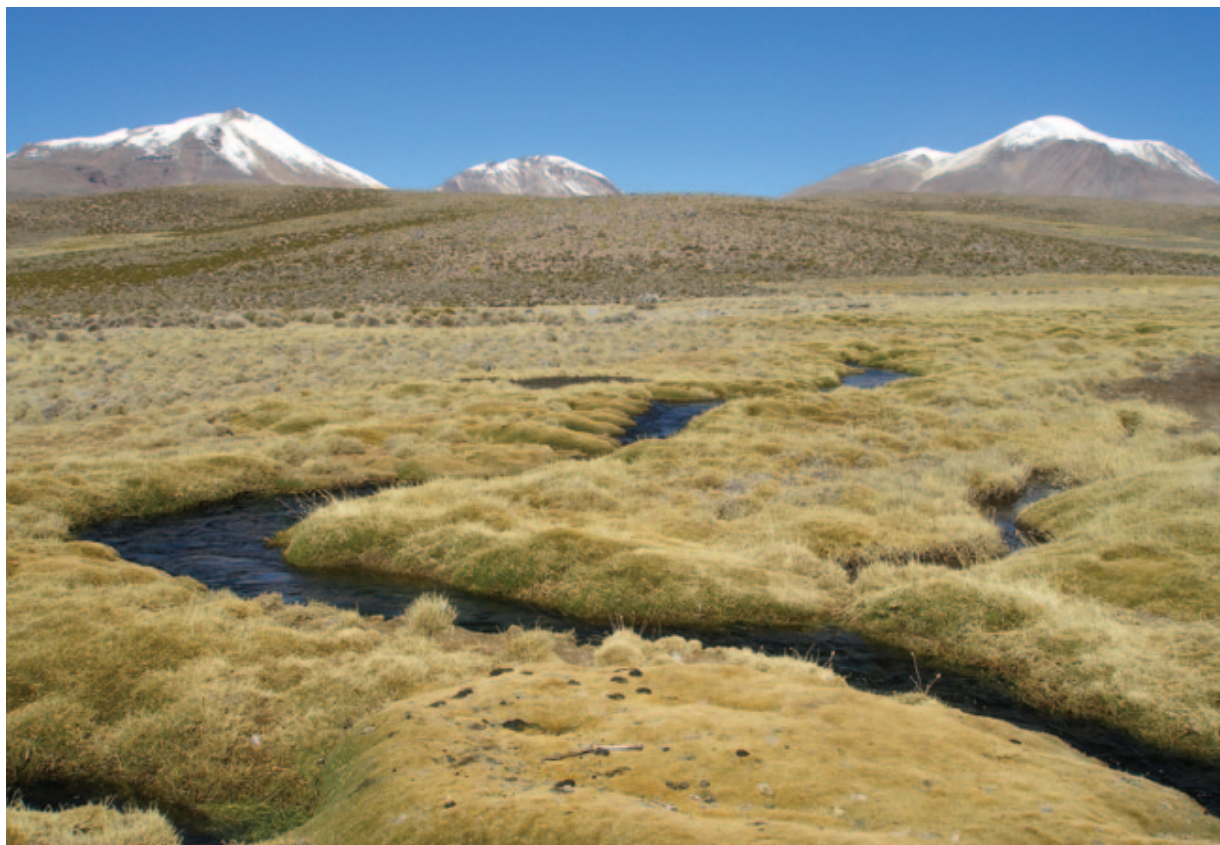
Gore v tradicionalnih prepričanjih in verovanjih andskih prebivalcev

Andi se razprostirajo v dolžini več kot 8500 km (Orme 2007, 12), na

območju sedmih držav (od Venezuele na severu do Čila in Argentine na jugu). Skozi zgodovino so bili življenjski prostor številnih starih civilizacij, med katerimi je najbolj poznana inkovska. Tudi po prihodu Špancev v 16. stoletju so številna območja Andov ostala gosto poseljena in gospodarsko pomembna (na primer v povezavi z rudarstvom oziroma rudnimi bogastvi).

Gore so imele pomembno vlogo v religiozni kozmologiji andskih družb. O tem med drugim pričajo številni arheološki dokazi iz inkovskega obdobja. Prevladuje mnenje, da je čaščenje gora tvorilo del jedra religioznih

Slika 1: Zasneženi gorski vrhovi so poglaviten vir vode za prebivalce Andov. Na sliki Acotango, Capurata in Guallatiri (foto: Dejan Cigale).

prepričanj in tradicionalnih kozmoloških konceptov andskih družb že v predinkovskem obdobju (Carlos in Aldune 2003; Leoni 2005; Gil García in Fernández Juárez 2008). Na to opozarjajo tudi arheološke najdbe s številnih lokacij (Leoni 2005).

Andsko pokrajino zaznamujejo močno goščni gorski vrhovi, ki so močno vplivali na načine razmišljanja tamkajšnjih prebivalcev. Z gorami so povezana verovanja in obredne prakse (Gil García in Fernández Juárez 2008). Za tamkajšnje prebivalce so gore bile in so še vedno gospodarski prostori, orientacijske točke, romarski cilji, prizorišča obredov in daritev ... Gore so povezovali z zagotavljanjem živine in mineralnih bogastev, gnojenjem posevkov ter zaščito življenja in blagostanja ljudi. Gore oziroma entitete, ki naj bi bivale v njih, so lahko dobre ali slabe – odvisno od ravnanja, ki so ga deležne od ljudi (Gil García in Fernández Juárez 2008). V okviru tradicionalnih verskih prepričanj lahko gore alternativno pojmujejo kot kraje, prepojene s sveto močjo, fizične manifestacije božanskih bitij, okamenele ostanke mitičnih osebnosti, bivališča božanstev in kraje izvora različnih etničnih skupin (Leoni 2005). Gorski vrhovi so predstavljali tako eno od glavnih kategorij svetih krajev kot tudi ugodno okolje za čaščenje božanstev (Gil García in Fernández Juárez 2008).

Gorska božanstva, znana pod različnimi imeni (na primer *apu*, *wamani*, *awkillu*, *mallku* ...), naj bi bivala v zasneženih in drugih vrhovih, votlinah in gorskih jezerih. Imela naj bi

Slika 2: Parinacota (6348 m) in Pomerape (6282 m) na meji med Čilom in Bolivijo sta v lokalnih pripovedkah neporočeni sestri (foto: Dejan Cigale).

velik vpliv na ljudi. Nadzorovala naj bi vremenske pojave ter bila gospodar rastlin in živali. Tako so imeli (in še imajo) različni obredi za cilj pridobitev njihove naklonjenosti, s čimer naj bi si ljudje zagotovili uspešno reprodukcijo živali, pridelka in samih ljudi (Leoni 2005; Gil García in Fernández Juárez 2008). *Wamaniji*, kot imenujejo tovrstna božanstva oziroma gorske duhove na območju Ayacucha v Peruju, naj bi bili pravi lastniki ne le domačih, ampak tudi divjih živali in naj bi bili najmočnejša nadnaravna bitja, s katerimi ljudje dejansko prihajajo v stik. Indijanci, ki bi želeli loviti ali rediti živali, si morajo zagotoviti naklonjenost tistih *wamanijev*, s katerimi je povezano njihovo gospodinjstvo (Flannery, Marcus in Reynolds 2009). *Wamaniji* delujejo tudi kot žarišče, okrog katerega se izoblikujejo skupnostne in nadskupnostne identitete (Leoni 2005).

Vsaka skupnost ve, katera gora je zanjo referenčna oziroma na katero se je treba obrniti po pomoč, pa tudi kako jo poplačati z daritvami in žrtvovanji, da bodo prošnje zalegle (Gil García in Fernández Juárez 2008). Tako na primer prebivalci Toconceja v severnem Čilu častijo Cerro León. Na območju južneje ležečega Salarja de Atacama je za prebivalce Socaireja najpomembnejša gora in »dobavitelj« vod Chilikues (Moyano 2011; Moyano in Uribe 2012). Reinhard (2002) kot gori, deležni čaščenja lokalnega prebivalstva, med drugim navaja Islugo (ali Laram Qhawani) in Guallatiri (Guallatire) na severu Čila, v južnem Peruju pa sta takšna na primer Chimbollo (Chimboyo) in Ausangate (Reinhard 1995). Obredi in romanja, povezani s takšnimi gorami, so skozi promocijo skupnih identitet, ki so temeljile na religiji, lahko pomembno prispevali k regionalni družbeni integraciji (Leoni 2005).

Gore nastopajo v številnih mitih. Tako sta na primer v lokalnih verovanjih Pomerape in Parinacota, gori na meji med Čilom in Bolivijo, neporočeni sestri, ki sta zavrnila pozornost gora Sajama in Tacora. Tacoro sta odgnali na njeno sedanje mesto daleč proti severozahodu (Reinhard 2002). Tudi v drugi legendi sta Pomerape in Parinacota neporočeni sestri, ki ju ljubi gora Sajama. Sajama se je boril s Tacoro, ki je prav tako poskušal pridobiti njuno naklonjenost. Tacora je potem pobegnil s tega območja, pri tem pa na posameznih mestih pustil krvavo peno in del svojega srca. V širši okolici je nekaj območij z rdečkasto prstjo, za

katera lokalni prebivalci verjamejo, da so posledica Tacorinih ran (Reinhard 2002).

Po tradicionalnem prepričanju andskih prebivalcev so *apuji* ali *wamaniji* organizirani v piramidalni hierarhiji, v okviru katere se božanstva umeščajo glede na svoj pomen. Vsakemu izmed božanstev pripadajo ozemlja, nad katerimi izvaja svoj vpliv. Bolj obsežna območja pripadajo božanstvom, ki so više na hierarhični lestvici. V tej hierarhični organizaciji najvišji zasneženi vrhovi, ki so vidni iz velike oddaljenosti, izvajajo svoj vpliv nad večjimi območji. Posledično jih častijo velike

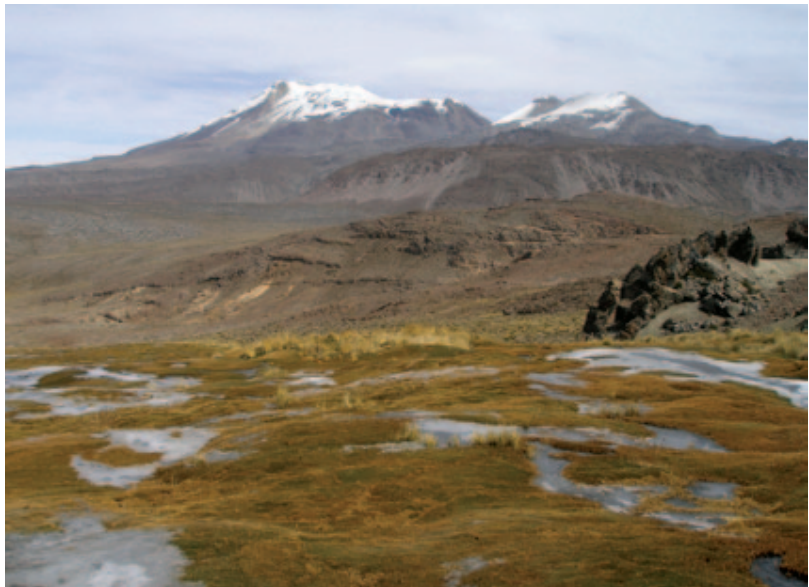
množice ljudi, ki živijo na obsežnih ozemljih (Leoni 2005). Kot primer je mogoče navesti rezultate etnografskih raziskav na območju Ayacucha v Peruju, ki so pokazali na prisotnost treh glavnih božanstev (*hatun wamani*, to je veliki *wamani*), ki jih predstavljajo zasneženi gorski vrhovi. Na vrhu hierarhije je najbolj mogočen zasnežen vrh Rasuwillka (tudi Razuhuillka, Rasuhuillca ...) (Leoni 2005). Pod najbolj pomembnim *wamanijem* v regiji so manj pomembni vrhovi z malce manj močnimi duhovi, pod njimi pa cela vrsta lokalnih *wamanijev*. Ti skrbijo za lame in ovce, ki jih redijo posamezna pastirska gospodinjstva

Slika 3: Chimbolla/Chimboya (5472 m) je eden izmed apujev v južnem Peruju (foto: Dejan Cigale).

(Flannery, Marcus in Reynolds 2009). Pri Inkih je čaščenje gora še najbolj prišlo do izraza v višinskih svetiščih, ki so spremljala širitev imperija, še zlasti v južnih Andih (Vitry 1997; Ceruti 2001). Konstrukcija višinskih svetišč je bila del sistematične strategije obredne nadvlade, ki je Inkom omogočila, da so si prisvojili regionalna božanstva zavojevanih ljudstev in na ta način okrepili politični nadzor nad njimi (Leoni 2005).

Prva znana najdba visokih inkovskih svetišč je s konca 19. stoletja (1888), ko je čilski geograf Francisco San Román sporočil, da je na vrhu gore Chuculai (5420 m) v argentinski puni (to je planotasti, skromno poraščeni pokrajini, večinoma na nadmorski višini med 3200 in 4500 m), blizu meje s Čilom, našel bakreno bodalo. Leta 1905 so na pobočju ognjenika Socompa na meji s Čilom, na nadmorski višini 5300 m odkrili kup lesa, ki so ga morali tja prenesti z razdalje več 100 km, istega leta pa so na argentinski gori Nevado de Chañi odkrili mumificirano otroško truplo in različne predmete (Vitry 1997). Leta 1954 je iskalec zakladov na gori El Plomo v Čilu, na nadmorski višini okrog 5400 m, odkril otroško mumijo, dve leti pozneje pa so na vrhu gore Galán (Argentina) našli nekaj kipecev (Vitry 1997). Na odpravi je bil tudi Avstrijec Mathias Rebitsch, katerega knjigo Srebrni bogovi (Rebitsch 1968), v kateri piše o tem, imamo tudi v slovenskem prevodu. Pozneje je Rebitsch s podobnim namenom organiziral še več odprav na vrhove v tem delu južnoameriške celine. Eno najbolj odmevnih odkritij visokogor-

Slika 4: Na ovršju Ampata (na levi) so našli ene najbolj ohranjenih človeških mumij iz inkovskega obdobja (foto: Dejan Cigale).

ske arheologije v novejšem obdobju je iz leta 1995: na vrhu in pobočjih gore Ampato (6288 m, južni Peru) so odkrili tri mumije in številne predmete (Vitry 1997). Štiri leta pozneje je podobno pozornost vzbudila najdba treh mumij na Llullaillacu (6739 m), gori na meji med Čilom in Argentino (Ceruti 2012). Žrtvovanja ljudi na visokih gorah so bila običajno povezana s pomembnimi dogodki, z družbenimi pretresi, naravnimi katastrofami ... Tako na primer svetišča, raziskana na gorah Pichu Pichu in Ampato, potrjujejo, da so Inki na njiju izpeljali žrtvovanja/darovanja, povezana z izbruhom ognjenikov Misti (obdobje okrog 1440–1450) in Sabancay (okrog leta 1466) (Chávez Chávez 2001).

Kljub intenzivnemu preganjanju predkolumbovskih religiozних praks s strani cerkvenih in posvetnih kolonialnih oblasti so številna verska prepričanja vztrajala do današnjih dni, čeprav so se

mešala s krščanskim naukom in s tem preoblikovala. O njih poročajo številne etnografske raziskave iz zadnjega pol stoletja (na primer Castro in Aldunate 2003; Flannery, Marcus in Reynolds 2009). Reinhard (2002) navaja vrsto raziskav iz druge polovice 20. stoletja, s katerimi so ugotovili, da je obračanje po pomoč h gorskim božanstvom še zmeraj del obredov na ravni skupnosti in posameznika. Potemtakem ostanki starih verskih prepričanj deloma še vedno obstajajo, a so jih različni procesi, med drugim tudi depopulacija s podeželskih območij (na katero so vplivali tako gospodarski kot varnostni razlogi oziroma politična nestabilnost), v zadnjih desetletjih oslabili. Ne glede na to se v različnih obredih sodobnih skupnosti, kot na primer med čiščenjem namakalnih kanalov, še zmeraj obračajo na visoke gore (Castro in Aldunate 2003). Pogosto so te še vedno deležne daritev, na primer v primeru bolezni (Gelles 2000).

Žrtvovanje je bilo povezano z izbruhom sosednjega ognjenika Sabancaya (na desni) okrog leta 1466 (foto: Dejan Cigale).

Različne vloge andskih gora v sodobnem svetu

Pomembna vloga gora, kakršno so imele in jo še imajo v tradicionalni kulturi, se v sedanosti kaže na različnih področjih, pri čemer njihova tovrstna vloga prihaja do izraza tudi na povsem nove načine, ki so bolj skladni z duhom (post)moderne dobe. V nadaljevanju bodo predstavljeni le primeri z nekaterih področij, predvsem turizma in varstva okolja, saj gre na območju Andov za razmeroma nova in aktualna pojava.

Religiozna vloga gora je povezana s številnimi primeri romanj (na primer Gil García in Fernández Juárez 2008; Ceruti 2011), ki jih je precej olajšal razvoj prometa in jih lahko razumemo kot obliko romarskega turizma. Eden najbolj znanih primerov, ki dobro ponazarja naravo in obseg s tem povezanih učinkov, izvira z območja občine Mawayani v okraju Ocongate v širši okolici Cusca na jugu Peruja. Cilj romarjev je vznožje zasnežene gore Colquepuncu, kjer je na nadmorski višini 4800 m krščanska kapela (Ceruti 2007). Romarji, ki se množično udeležujejo vsakoletnega praznovanja qoyllur riti, so večinoma domačini z območja doline Vilcanote in iz Cusca, a prihajajo tudi z območja Puna ob jezeru Titikaka in vzhodnih pobočij Andov (Paucartambo), v manjšem številu pa tudi z območij obeh največjih perujskih mest Arequipe in Lime. Posamezniki prihajajo tudi iz severo-

zahodnega dela Argentine, severnega Čila ali južne Bolivije, nekaj pa je celo evropskih in severnoameriških turistov. Pomemben delež udeležencev praznovanja združuje religiozne cilje obiska z ekonomskimi ali pa območje obiščejo izključno zaradi prodaje različnega blaga ali priprave hrane. Večina jih stojnice postavi v neposredni bližini svetišča, številni pa svoje lastne proizvode, na primer tkanine, ponujajo kar na tleh (Ceruti 2007).

S svojimi značilnostmi je gorska pokrajina ena ključnih privlačnosti na področju turizma, o čemer med drugim priča dejstvo, da so nekatere mednarodno najbolj prepoznavne turistične znamenitosti Južne Amerike locirane prav v izrazito gorski pokrajini. Med njimi lahko izpostavimo Machu Picchu (leta 2014 ga je obiskalo 1.141.177 ljudi; MINCETUR 2015), kjer turistično privlačnost ostankov inkovske civilizacije stopnjuje slikovita gorska okolica, ali pa narodni park Huascarán (leta 2014 so našli 180.113 obiskovalcev; MINCETUR 2015) na območju pogorja Cordillera Blanca v Peruju, kjer je poglaviti razlog za turistični obisk gorska narava (Grötzbach 2003). Pri tem so v ospredju vizualne oziroma estetske značilnosti gorskega sveta. Na drugi strani je gorska pokrajina omogočila tudi razvoj smučarskega turizma (Errázuriz in Stern 2006), ki pa je zaradi skromnega domačega povpraševanja in razmeroma omejenih prostorskih možnosti v primerjavi z evropskim vendarle bistveno slabše razvit. V obeh nazadnje omenjenih primerih so gore predmet turističnega zanimanja zaradi turističnih motivov,

ki se ne navezujejo na kulturni pomen gorske pokrajine, zato pa so v novejšem obdobju na področju turizma začele igrati opazno vlogo tudi arheološke najdbe iz inkovskih svetišč na visokih gorah. Muzeji, v katerih si je mogoče ogledati tovrstne najdbe, so v nekaterih primerih postali ključne turistične točke, na katere posebej in zelo izčrpno opozarjajo tiskani turistični vodniki, na primer v argentinskem mestu Salta, kjer so v muzeju visokogorske arheologije shranjene mumije z Llullaillaca (Bao s sodelavci 2012, 223), ali v perujski Arequipi, kjer so shranjene najdbe z Ampata (Benson, Hellander in Włodarski 2007, 168). Tovrstne turistične znamenitosti so deležne velike pozornosti tudi na spletnih portalih, kakršen je TripAdvisor, o čemer med drugim priča dejstvo, da je bil med vsemi znamenitostmi na območju Salte predmet največjega števila ocen prav prej omenjeni muzej; o zelo pozitivnih odzivih govorijo tudi mnenja obiskovalcev (TripAdvisor ... 2017).

Vpliv raziskovanj svetišč na visokih gorah in s tem povezanih odkritij naj bi se kazal tudi v povečanem zanimanju za kulturno dediščino, pa tudi v krepitvi staroselske identitete in povečanem zanimanju za gorništvu v Andih (Ceruti 2012).

Tradicionalen duhovni pomen gora je eden od razlogov večjega zanimanja za njihovo ohranitev v obliki različnih projektov in posegov, ki bi pomenili poslabšanje življenjskih razmer lokalnega kmečkega prebivalstva. Obenem je njihova tradicionalna vloga uporabljena za sedanje potrebe z namenom,

Slika 5: V višjih nadmorskih višinah je tradicionalen način preživljanja pašna živinoreja. Na fotografiji so alpake v južnoperujski provinci Canchis (foto: Dejan Cigale).

da okrepi argumente zagovornikov interesov varstva narave oziroma nasprotnikov rudarskih in podobnih projektov. Kot primer slednjega je mogoče omeniti načrte rudarske izrabe na območju Ccarhuarazuja (alternativni imenski zapisi so Qarwarasu, Q'arhuarazu, K'arwarasu ...) v Peruju, ki so naleteli na oster odpor lokalnega prebivalstva, vključno z lokalno politiko, pa tudi drugih nasprotnikov (kar je tudi posledica številnih izrazito negativnih izkušenj; glej na primer Las venas ... 2003; Responsabilizan ... 2013; McDonnel 2015), pri tem pa je bila deloma uporabljena tudi vloga Ccarhuarazuja kot apuja. Ali kot sta zapisala dva izmed nasprotnikov

tega projekta (Pomahuallca Huamani 2015):

»Zdaj, ko se zaradi učinkov globalnega segrevanja talijo snežniki, se nov konflikt dviga vse do višav Apuja Qarwarasuja, velikega očeta provinc Lucanas in Sucre, na jugu Ayacucha [...] Apu Qarwarasu je eden treh velikih z visokih ozemelj Ayacucha, skupaj z Rasuwillko in Sarasaro. [...] Je oče, veliki oče vseh ozemelj, ki jih je mogoče videti z višav.« (Agua-vida ... 2015)

»Naš mitični, emblematični in sveti 'Apu Qarwarasu' (!) je v smrtni nevarnosti zaradi projekta kimsa orcco ... Qarwarasu je neposredno povezan z obstojem rek, potokov, jezer [...] je naš vir življenja za številne kmečke skupnosti

[...] nikoli ne bomo dovolili, da bo kakšen ostuden rudnik umazal s svojimi svinjskimi parklji brezmadežno belino našega svetega 'Apuja Qarwarasuja'.«

Pri tem nikakor ne gre za osamljen primer, temveč za dogajanje, kakršnemu smo bili priča še v številnih drugih primerih v Peruju in ga je mogoče povezati z globalnim pojavom okoljskih gibanj, kjer nastopajo in se povezujejo raznovrstni akterji. Marsikdaj so pri tem pomembni tudi motivi, povezani s tradicionalnimi prepričanji in verovanji (na primer Kumar 2014).

Gore, predvsem tiste, ki so imele poseben verski in kulturni pomen,

ostajajo prisotne v glasbi in literarnem ustvarjanju v Andih. Tako se na primer prej omenjeni »veliki trije« z območja Ayacucha pojavljajo v številnih uglasbenih pesmih (na primer Conjunto ... [brez letnice]; Munguía [brez letnice]; Trío Ayacucho 2012), predvsem tistih, ki se navezujejo na tradicijo ljudske glasbe. K njim se protagonisti tovrstnih del zatekajo po pomoč, kadar so v težkem položaju (Montoya 2017):

»Apu Qarwarasu [...], zakoplji me sredi svojega snega, preganjajo me.«

Na drugi strani se pojavljajo v številnih pisanih besedilih, kot na primer v pesmi, ki je nastala v času notranje vojne v Peruju (ki je potekala predvsem v letih 1982–1992) (de la Cruz Salcedo 2004, 136):

»Mogočni Apu Rasuhuillka/posveti mi, v temi hodim/mojega sina so odpeljali ...« [oziroma »naredili, da je izginil«].

Kot apuji so gore prisotne tudi v delih nekaterih najpomembnejših literatov z andskega območja. Tako je na primer perujski pisatelj José María Arguedas (1911–1969) v pesmi, prvič objavljeni leta 1962, z apujem Salqantayem (Salcantayem) povezal resnično zgodovinsko osebnost vodjo upora proti Špancem Josėja Gabriela Condorcanquija, Túpaca Amaruja II. (1738–1781) (Arguedas 1972, 14):

»Tupac Amaru, [...] narejen iz snega Apuja Salqantaya; tvoja senca, tako kot Apujeva senca, sega v središče našega srca ...«

Prav Arguedas si v tej zvezi verjetno zasluži največ pozornosti, saj imajo apuji vidno mesto v številnih njegovih delih (na primer Arguedas 2001a,

Arguedas 2001b). Nenazadnje je potencialno pomembna tudi njegova vloga v literarnem turizmu (na primer tematska turistična pot La ruta turística de José María Arguedas).

Vloga gora kot božanstev ali z božanstvi povezanih krajev je zaznamovala tudi arhitekturno podobo andske pokrajine, saj so številni ceremonialni objekti, še zlasti cerkve in kapele, usmerjeni k pomembnim goram. Tako Reinhardt (2002) omenja usmerjenost cerkve v vasi Guallatiri na severu Čila k istoimenski gori. V zvezi z značilnimi majhnimi kamnitimi stolpi (chullpas), ki imajo okrogel ali pravokoten tloris ter na eni strani odprtino, Aldunate in Castro (2003) navajata svoja spoznanja, po katerih so njihove odprtine usmerjene proti pomembnejšim goram. Podobna so tudi njuna opažanja pri krščanskih verskih objektih na preučevanem območju v severnem Čilu. Soroden primer navajajo v zvezi z vrhom Meléndez in dvema objektoma iz inkovskega obdobja na območju doline reke Calchaquí na severozahodu Argentine (Leibowicz s sodelavci 2015).

Sklep

Skozi zgodovino je človek gore povezoval z za preživetje nujno potrebnimi vodnimi viri in v njih videl prostor gospodarskih priložnosti (vir surovin, kmetijska zemljišča ...). Posebno mesto so imele tudi na področju verskih prepričanj, ki so bila na območju Andov tesno prepletena s pokrajino oziroma naravnim okoljem. Vloga gora v okviru verovanj andskih prebivalcev je bila vseskozi povezana z njihovimi

geografskimi značilnostmi. Hkrati so gore bile tudi pomemben dejavnik regionalne družbene integracije in identitete. Čeprav njihov tovrsten pomen postopoma stopa v ozadje, so še vedno na različne načine pomemben sestavni del andskih verskih prepričanj, tradicij in tamkajšnjega kulturnega življenja, pa tudi vsakodnevnih praks na različnih drugih področjih. Potemtakem predstavljajo tudi tisto, kar označuje geografski koncept kraja kot prostora, prežetega s kulturnimi in subjektivnimi pomeni (Relph 1976; Tuan 2001).

Sodobna vloga gora zrcali spoj preteklosti oziroma starodavnih tradicij in sodobnih pogledov na svet. Gospodarska raba gorskega prostora še zmeraj v veliki meri temelji na tradicionalnem kmetijstvu, hkrati pa so gospodarske priložnosti v sedanjosti v veliki meri povezane s povsem novimi gospodarskimi dejavnostmi, na primer turizmom. Na drugi strani doživlja temeljite spremembe tudi negospodarska vloga gora, ki je v naraščajoči meri povezana z njihovo rekreacijsko funkcijo, pri čemer postaja gorski svet pristočasni prostor ter cilj in arena človekovih športnih udejstvanj. Današnji pogled na gorsko pokrajino v njej v čedalje večji meri prepoznava tudi vrednote, povezane z naravo in okoljem, tradicionalna prepričanja pa marsikdaj še dodatno prispevajo h krepitvi tovrstnih vrednot. Postopoma se krepi zavest, da so gore »vir življenja« tudi v sodobnem pomenu besede, kar se še posebej izrazito in nazorno kaže v povezavi s prizadevanji za ohranitev andskega okolja.

Viri in literatura

1. Agua-vida en serio peligro: proyecto minero en las faldas del nevado Apu Qarwarasu. 2015. Medmrežje: <https://noalamina.org/latinoamerica/peru/item/13950-agua-vida-en-serio-peligro-proyecto-minero-en-las-faldas-del-nevado-apu-qarwarasu> (18. 5. 2017).
2. Arguedas, J. M. 1972: Túpac Amaru Kamaq Taytanchisman. Temblar / Katatay. I.N.C. Lima. Medmrežje: <http://repositorio.cultura.gob.pe/bitstream/handle/CULTURA/135/Temblar%20Katatay.pdf;sequence=1> (7. 6. 2017).
3. Arguedas, J. M. 2001a: Los ríos profundos. PEISA. Lima.
4. Arguedas, J. M. 2001b: Todas las sangres. PEISA. Lima.
5. Bao, S., Clark, G., McCarthy, C., Symington, A., Vidgen, L. 2012: Argentina. Lonely Planet Publications. Hawthorn.
6. Benson, S., Hellander, P., Wlodarski, R. 2007: Peru. Lonely Planet Publications. Hawthorn.
7. Bernbaum, E., Price, L. W. 2013: Attitudes toward mountains. Mountain Geography. Physical and human dimensions. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, London.
8. Castro, V., Aldunate, C. 2003: Sacred Mountains in the Highlands of the South-Central Andes. Mountain Research and Development 23-1, 73–79.
9. Ceruti, M. C. 2001: Aracar, Guanauero, Rincón, Arizaro y Blanco: prospección y relevamiento de santuarios de altura en volcanes de la puna occidental salteña (República Argentina). Relaciones de la Sociedad Argentina de Antropología 26, 145–166.
10. Ceruti, M. C. 2007: Qoyllur Riti: etnografía de un peregrinaje ritual de raíz incaica por las altas montañas del Sur de Peru. Scripta Ethnologica 29, 9–35.
11. Ceruti, M. C. 2011a: Montañas sagradas en el país vasco y su mitología. Mitológicas 29, 29–42.
12. Ceruti, M. C. 2011b: Peregrinación andina al santuario en altura de Punta Corral: una mirada desde la etnoarqueología. Scripta Ethnologica 33, 41–50.
13. Ceruti, M. C. 2012: Los niños del Lulluillaco y otras momias andinas: salud, folclore, identidad. Scripta Ethnologica 34, 89–104.
14. Chávez Chávez, J. A. 2001: Investigaciones arqueológicas de alta montaña en el sur del Perú. Chungara 33-2. Medmrežje: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0717-73562001000200014 (3. 6. 2017).
15. Conjunto Lira Paucina [brez letnice]: Oh...Sara Sara. Jaime Guardia y su Charango [CD ROM]. Tempa. Lima.
16. de la Cruz Salcedo, C. S. 2004: Apusuyo Rasuhullka. Rescate por la Memoria. Colectivo Yuyarisun. Ayacucho. Medmrežje: http://lum.cultura.pe/cdi/sites/default/files/rb/pdf/rescate-memoria__%28p51-176%29.PDF (10. 6. 2017).
17. Errázuriz, R., Stern A. 2006: Estaciones de ski de la Región Metropolitana de Santiago: ¿nieve de clase mundial? Eure 32-95, 112–123.
18. Flannery, K. V., Marcus, J., Reynolds, R. G. 2009: The Flocks of the Wamani. A Study of Llama Herders on the Punas of Ayacucho, Peru. Left Coast Press Inc. Walnut Creek, California.
19. Gardner, J. S., Rhoades, R. E., Stadel, C. 2013: People in the Mountains. Mountain Geography. Physical and human dimensions. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, London.
20. Gelles, P. H. 2000: Water and power in highland Peru: the cultural politics of irrigation and development. Rutgers University Press. New Brunswick.
21. Gil García, F. M., Fernández Juárez, G. 2008: El culto a los cerros en el mundo andino: estudios de caso. Revista Española de Antropología Americana 38-1, 105–113.
22. Glowacka, M., Washburn, D., Richland, J. 2009: Nuvatukya'ovi, San Francisco Peaks. Balancing Western Economies with Native American Spiritualities. Current Anthropology 50-4, 547–561.
23. Grötzbach, E. 2003: Tourism in the Cordillera Blanca Region, Peru. Revista Geográfica 133, 53–72.
24. Kapos, V., Rhind, J., Edwards, M., Price, M. F., Ravilious, C. 2000: Developing a map of the world's mountain forests. Forests in sustainable mountain development : a state of knowledge report for 2000. CABI Publishing. Wallingford, New York.
25. Kumar, K. 2014: The sacred mountain: Confronting global capital at Niyamgiri. Geoforum 54, 196–206.
26. Las venas abiertas de la Cordillera de los Andes: No al atropello minero. Declaración de la Comunidad Académica y Científica Internacional. 2003. Theomai 7. Medmrežje: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=12400713> (10. 6. 2017).
27. Leibowicz, I., Ferrari, A., Jacob, C., Acuto, F. 2015: Petroglifos en el valle Calchaquí norte (Salta, Argentina): camélidos, montañas y apropiación incaica del paisaje local. Chungara 47-4. Medmrežje: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0717-73562015000400004 (5. 6. 2017).
28. Leoni, J. B. 2005: La veneración de montañas en los andes preincaicos: el caso de Nawinpukyo (Ayacucho, Perú) en el período intermedio temprano. Chungara 37-2. Medmrežje: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0717-73562005000200005 (7. 6. 2017).
29. McDonnell, E. 2015: The co-constitution of neoliberalism, extractive industries, and indigeneity: Anti-mining protests in Puno, Peru. The Extractive Industries and Society 2, 112–123.
30. MINCETUR 2015: Medmrežje: <http://www.mincetur.gob.pe/> (14. 5. 2015).
31. Montoya, E. 2017: Apu Q'arhuarazu (Gran Montaña Q'arhuarazu) [videoposnetek]. Medmrežje: <https://www.youtube.com/watch?v=YVX0RhmmaE> (12. 6. 2017).
32. Moyano, R. 2011: El calendario agrícola en Socaire: categorías de espacio y tiempo en una comunidad indígena del norte de Chile. Identidad, paisaje y patrimonio. Instituto Nacional de Antropología e Historia. Ciudad de México.
33. Moyano, R., Uribe, C. 2012: El volcán Chilikues y el "morar-en-el-mundo" de una comunidad atacameña del norte de Chile. Estudios Atacameños 43. Medmrežje: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-10432012000100010 (10. 6. 2017).
34. Munguía, N. [brez letnice]: Nevado de Sarasara. El Canto Vivo de Nelly Munguía [DVD]. Rockville Production.
35. Orme, A. R. 2007: The Tectonic Framework of South America. The Physical Geography of South America. Oxford University Press. New York.
36. Peattie, R. 1936: Mountain geography. A Critique and Field Study. Harvard University Press. Cambridge.
37. Pomahualca Huamani, A. 2015: Agua-vida en serio peligro: proyecto minero en las faldas del nevado Apu Qarwarasu [komentar]. Medmrežje: http://noalamina.org/latinoamerica/peru/item/13950-agua-vida-en-serio-peligro-proyecto-minero-en-las-faldas-del-nevado-apu-qarwarasu?fb_comment_id=661670067293648_695081270619194#fd1511fb495c58 (7. 6. 2017).
38. Rebitsch, M. 1968: Srebrni bogovi: doživljaji dveh odprav v Ande. Obzorja. Maribor.
39. Reinhard, J. 1995: House of the Sun: The Inka Temple of Vilcanota. Latin American Antiquity 6-4, 340–349.
40. Reinhard, J. 2002: A High Altitude Archaeological Survey in Northern Chile. Chungara 34-1, 85–99.
41. Relph, E. 1976: Place and placelessness. Pion. London.
42. Responsabilizan a minera por contaminación en Sechura. Correo, 22. 7. 2013. Medmrežje: <http://diariocorreo.pe/ciudad/responsabilizan-a-minera-por-contaminacion-e-88439/> (10. 6. 2017).
43. Salaverry García, O., Salcedo Luna, M. A., Rivas Chiroque, A. 2010: Relave minero contamina las aguas de ríos en Huancavelica. Peru, Ministerio de Salud, Instituto Nacional de Salud, Centro Nacional Salud Intercultural. Medmrežje: http://www.ins.gob.pe/repositorioaps/0/7/jer/censi_info_nota/Nota%20informativa%20Relave%20minero.pdf (12. 6. 2017).
44. Shen, X., Li, S., Wang, D., Lu, Z. 2015: Viable contribution of Tibetan sacred mountains in southwestern China to forest conservation. Conservation Biology 29-6, 1518–1526.
45. Smethurst, D. 2000: Mountain Geography. Geographical Review 90-1, 35–56.
46. Trío Ayacucho 2012: Rasuwilla yanapuyu. Historia Musical Vol. 1 [CD ROM]. Dolly Jr. Producciones S.R.L. Lima.
47. TripAdvisor, MAAM – Museo de Arqueología de Alta Montaña de Salta. Medmrežje: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g312822-d577199-Reviews-MAAM_Museo_de_Arqueologia_de_Alta_Montana_de_Salta-Salta_Province_of_Salta_Norther.html (12. 6. 2017).
48. Tuan, Y.-F. 2001: Space and Place. The Perspective of Experience. Eighth Printing. University of Minnesota Press. Minneapolis, London.
49. Vitry, C. 1997: Arqueología de alta montaña. Yachayruna 1-1. Medmrežje: <http://www.ecoviajes.freeservers.com/arq%20alta%20mont.htm> (12. 6. 2017).
50. Wong, C. U. I., McIntosh, A., Ryan, C. 2013: Buddhism and tourism. Perceptions of the monastic community at Pu-Tuo-Shan, China. Annals of Tourism Research 40-1, 213–234.